

методами, соціалістичним змаганням, буксиром, новими пролетарськими методами ми далі просуватимемо й розвиватимемо нову культуру пролетарської революції. І тому ми творимо це в повній свідомості, що наша робота є робота, скерована до соціалізму, до всесвітньої пролетарської революції.

Хай живе всесвітня пролетарська революція! (Оплески).

ЛЕОНІД ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

НЕВІДОМІ САЛДАТИ¹

ТРАГЕМА

Закінчення

ПУНКТ ЧЕТВЕРТИЙ

Вагон - штаб армії Старого. В купе Старого сидить Громова, латає шинелю Полтави, що стоїть на варті коло входу, весь заглиблений у свої спогади. Він навіть не помічає, як від мислей для себе переходить до мислей вголос, жваво жестикулює, звертаючись до Громової

Полтава

А у нас у Зачепилівці ягоди,
Лежиш під деревом — співають дівчата.
А потім, річки... По рибу я ходив
Вечорами тихими. Як кричати
Хочу додому. У нас там річки,
Ягоди у нас там.
А дівчата, дівчата які!
От хоч би Злиднева Настя...
Е, та ти не знаєш,
А я до тебе, як до знайомої...

Громова

подає Полтаві за-
латаву шинелю.

Готово, товаришок. На ось, маєш!
Кінчимо воювати, поїдеш додому,—
Не горюй, товаришок, тринь - трава все.
Потім життя буде, як казка...

¹ Див. „Гарт“ № 9, 1930 р.

34 Полтава

От ще гудзик отут одірвавсь,
Приший, як не важко, будь ласка...

Громова пришиває гудзика. Входить Рева

Рева

Здорово, братці. А, тут сестриця!
Здоров, сестричко! Чутка пройшла,
Що знову відходимо верстов на три-
дцять...

Громова

Погані, Рево, наші діла.

Полтава

Відходимо. Знову. Тридцять верст.
Оце так щастя мені молодому.
Бий мене святий божий хрест,—
Ще трішечки, і я вдома.
У нас в Зачепилівці садки,
А зорі, а трави, бодай їм трясця.
А дівчата, дівчата які...

Громова

Злиднева Настя
Заміж за тебе все 'дно не піде.
Ото герой! Відступу радіє.

Рева

Парубок — шмата, душею злидень.
На таких марна надія.

Полтава

Я? Та що ви, товаришу Рево?!
Лучче я в яму, ніж щоб там не було.
Хіба я не знаю? Боротьба з контир-
рево

Люцією, куля їй в лоб!

Заходить Старий, чує лише останні слова.
Полтава

Старий

Куля їй в лоба, Полтаво! Ясно!
Рево, мапу... прапорці,— спасибі.
Без бою відходимо на станцію Ясен.

Полтава

Без бою, ніби?! ...

Еге, та ти стомився, Полтаво?!
Держись. Не волинь здря.
Видержиш — пам'ятника в Зачепилівці
поставимо.

Зверху горить зоря,
А знизу складено зброю
І напис: герой Полтава.
Товаришу Старий, та ми горою!

От і добре. Честь і слава.

Рева розклав на столику мапу, висипав пра-
порці.

Мапа... так... прапорці... чудово.
Таким чином, станція Ясен.
Година потягом, день ходою.
Перевага за нами, коротко й ясно.

Висадити міст?

Не інакше.

Нам доведеться багато латати.

Лататимуть вони, щоб нас дістати.

Прийшов Арсен, від наших.

Арсене, сюди! А схудлий який.

Зайшов Арсен. Рева кинувся до нього.

Як ти прийшов? Як?

Для підпільника є тисяча шляхів.
Одним пройшов я.
Ви знову відходите? І знову без бою? 35

36 Рева

Що ж поробиш? Нічим крити.

Арсен

Мушу, товариш Старий, з тобою
Сам на сам переговорити.

Старий

Товаришу Рево, скликай на мітинг,
А ми тут покищо з Арсеном.

Рева вийшов.

Розумієш, Арсене, треба зуміти
Без колотнечі відійти на Ясен.
Громова, вийди. У нас секрет,
Ти ж комунарка, по - партійному...

Громова вийшла.

Арсен

Мене прислав комітет
Інформувати й погодити лінію,
Маємо провал — арештовано Іду,
Але, Старий, не в тому біда.
Іда на смерть без ропоту піде,
Ось Рон нам клопоту завдав.
Бабожер, романтик, анархо-бомбіст, —
Вона, каже, нас провалить.
Треба її, каже, собаці під хвіст,
Рятуйте, каже, гвалт.
І поліз на штики, щоб врятувати,
Або знищити Іду. Мертві не говорять!
Його, звичайно, схопила варта.
Не конспіратор, а чисте горе.
А в нас роботи гора,
Робітників нема, і страйк відклали,
А можна б узяти було „на ура“.
Геть покалічено пляни...
Та ми сядемо всі, якщо так, незабаром, —
Давай підмогу, бо скрута зі скрут.
І кинь свою барклаївську гру,
Годі розводити тари - бари!

Знай, що твій відступ, товаришу Старий,
Вносить паніку в наші лави.
Ми чекаємо вас чим скоріш...

Старий

Друже, ми боремось не для слави.
Безперечно — відступ це ганьба,
Та ми робимо крок назад, щоб завтра
На сто верстов під гарматний бабах
Скочити вперед... Так то!
Зберігаємо сили. Зрозумів? Як завше.
Зберігаємо сили. Крий назад.
Візьмеш Реву. Я сказав уже:
Зберігаємо сили! Голосуй за.
І хай ніщо вас не зупинить,
Робіть своє, я знаю час,
Коли виступати. Ножами тупими
Цей відступ ріже по серцю і нас.
Та ми одійдемо ще раз і ще раз.
Зате, як кинемось на прорив,
Летітимуть гади, аж піде шелест, —
Як камінь у бурю летить з гори.

Зайшов Рева.

Рева

Мітюжок готовий, товаришу Старий.
Стоять матюкаються, аж небу тошно.
Ти їх покрий, як слід покрий...

Старий

Ідеш в розпорядження Борода.

Рева

Так точно.

Виправ.

До Арсена, одводячи його до дверей.

Раз наказує, — виходить, їду.
Розкажуй, Арсене, як там Іда,
Як там Рон, Кількох, Борода...

За вікнами вагону галасують червоноармійці:

— Дайош Старого!

36 Рева

Що ж поробиш? Нічим крити.

Арсен

Мушу, товариш Старий, з тобою
Сам на сам переговарити.

Старий

Товаришу Рево, скликай на мітинг,
А ми тут покищо з Арсеном.

Рева вийшов.

Розумієш, Арсене, треба зуміти
Без колотнечі відійти на Ясен.
Громова, вийди. У нас секрет,
Ти ж комунарка, по - партійному...

Громова вийшла

Арсен

Мене прислав комітет
Інформувати й погодити лінію,
Маємо провал — арештовано Іду,
Але, Старий, не в тому біда.
Іда на смерть без ропоту піде.
Ось Рон нам клопоту завдав.
Бабожер, романтик, анархо - бомбіст, —
Вона, каже, нас провалить.
Треба її, каже, собаці під хвіст,
Рятуйте, каже, гвалт.
І поліз на штики, щоб врятувати,
Або знищити Іду. Мертві не говорять!
Його, звичайно, схопила варта.
Не конспіратор, а чисте горе.
А в нас роботи гора,
Робітників нема, і страйк відклали,
А можна б узяти було „на ура“.
Геть покалічено пляни...
Та ми сядемо всі, якщо так, незабаром, —
Давай підмогу, бо скрута зі скрут.
І кинь свою барклаївську гру,
Годі розводити тари - бари!

Знай, що твій відступ, товаришу Старий,
Вносить паніку в наші лави.
Ми чекаємо вас чим скоріш...

Друже, ми боремось не для слави.
Безперечно — відступ це ганьба,
Та ми робимо крок назад, щоб завтра
На сто верстов під гарматний бабах
Скочити вперед... Так то!
Зберігаємо сили. Зрозумів? Як завше.
Зберігаємо сили. Крий назад.
Візьмеш Реву. Я сказав уже:
Зберігаємо сили! Голосуй за.
І хай ніщо вас не зупинить,
Робіть своє, я знаю час,
Коли виступати. Ножами тупими
Цей відступ ріже по серцю і нас.
Та ми одійдемо ще раз і ще раз.
Зате, як кинемось на прорив,
Летітимуть гади, аж піде шелест, —
Як камінь у бурю летить з гори.

Зайшов Рева.

Мітюжок готовий, товаришу Старий.
Стоять матюкаються, аж небу тошно.
Ти їх покрій, як слід покрій...

Ідеш в розпорядження Борода.

Так точно.

До Арсена, одводячи його до дверей.

Раз наказує, — виходить, їду.
Розказуй, Арсене, як там Іда,
Як там Рон, Кількоких, Борода...

За вікнами вагону галасують червоноармійці:

— Дайош Старого!

36 Рева

Що ж поробиш? Нічим крити.

Арсен

Мушу, товариш Старий, з тобою
Сам на сам переговорити.

Старий

Товаришу Рево, скликай на мітинг,
А ми тут покищо з Арсеном.

Рева вийшов.

Розумієш, Арсене, треба зуміти
Без колотнечі відійти на Ясен.
Громова, вийди. У нас секрет,
Ти ж комунарка, по - партійному...

Громова вийшла.

Арсен

Мене прислав комітет
Інформувати й погодити лінію,
Маємо провал — арештовано Іду,
Але, Старий, не в тому біда.
Іда на смерть без ропоту піде,
Ось Рон нам клопоту завдав.
Бабожер, романтик, анархо - бомбіст, —
Вона, каже, нас провалить.
Треба її, каже, собаці під хвіст,
Рятуйте, каже, гвалт.
І поліз на штики, щоб врятувати,
Або знищити Іду. Мертві не говорять!
Його, звичайно, схопила варта.
Не конспіратор, а чисте горе.
А в нас роботи гора,
Робітників нема, і страйк відклали,
А можна б узяти було „на ура“.
Геть покалічено пляни...
Та ми сядемо всі, якщо так, незабаром, —
Давай підмогу, бо скрута зі скрут.
І кинь свою барклаївську гру,
Годі розводити тари - бари!

Знай, що твій відступ, товаришу Старий,
Вносить паніку в наші лави.
Ми чекаємо вас чим скоріш...

Старий

Друже, ми боремось не для слави.
Безперечно — відступ це ганьба,
Та ми робимо крок назад, щоб завтра
На сто верстов під гарматний бабах
Скочити вперед... Так то!
Зберігаємо сили. Зрозумів? Як завше.
Зберігаємо сили. Крий назад.
Візьмеш Реву. Я сказав уже:
Зберігаємо сили! Голосуй за.
І хай ніщо вас не зупинить,
Робіть своє, я знаю час,
Коли виступати. Ножами тупими
Цей відступ ріже по серцю і нас.
Та ми одійдемо ще раз і ще раз.
Зате, як кинемось на прорив,
Летітимуть гади, аж піде шелест, —
Як камінь у бурю летить з гори.

Зайшов Рева.

Мітюжок готовий, товаришу Старий.
Стоять матюкаються, аж небу тошно.
Ти їх покрий, як слід покрий...

Ідеш в розпорядження Борода.

Так точно.

До Арсена, одводячи його до дверей.

Раз наказує, — виходить, їду.
Розкажуй, Арсене, як там Іда,
Як там Рон, Кільколик, Борода...

За вікнами вагону галасують червоноармійці:

— Дайош Старого!

го-го-го

— Дайош сюда!

да-да-да —

Старий опустив вікно у своєму купе. Арсен і Рева вийшли. На дверях купе знову виріс

Полтава:

Старий

Оголошую мітинг одкритим...

Красні бойці! Революційні орли!

Ми з позицій сюди відійшли,

Щоб здалеку зібратися з силами й

крити

Останнім ударом на біляків.

Та ще не в силі наші полки

Завдати рішучого білим удару.

Маємо наказа від командарма

Ще на тридцять верстов відійти...

Полтава

Тридцять верстов?! Мухи з комарями!

Та завтра тридцять, а там і знову...

Та це ж для мене спасіння прямо —

Тиждень, і я вдома.

Від радости вдарив гопака.

ПУНКТ П'ЯТИЙ

В колонній залі Партиїного Комітету — кабінет слідчого контррозвідки. Величезне вікно вкрите чорною шторою. Надмірно великий стіл. Циклопійні крісла. На столі сидить Лола.

Підполковник Пивоваров нервово крутиться біля неї.

Пивоваров

Досить! Досить! Ти можеш іти, Лола.

Лола

Ах, я тобі обридла! Ах!

Пивоваров

У мене невідкладні справи, Лола.

Лола

Ах, у тебе справи, ах!

Пивоваров

Мені треба допитати ще двох, Лола.

Лола Ах! Більшовиків! Ах!
 Пивоваров Одна з них чудесне дівча, Лола...
 Лола Ах! Чудесне дівча! Ах...
 Пивоваров Лола! Ти нічого не розумієш,—
 В мене справи державної ваги...
 Лола Тут більше не буде моєї ноги.
 Ти не смієш мене виганяти, не смієш...
 Я тебе ненавиджу... Більшовичка! Ах!..
 Пивоваров Карабах!
 На дверях виросла циклопічна постать Кя-
 рабаха.
 Виведіть цю пані.
 Лола Ах!
 Карабах схоплює Лолу на руки і виносить
 її. В цей час до кабінету входять Гра та
 Де - Покансі.
 Де - Покансі Гра, Де - Покансі, Пивоваров і компанія,
 Ви розумієте?
 Вітаються.
 Пивоваров Сказано чудесно.
 Сідайте, пане Де - Покансі.
 Де - Покансі О, не турбуйтеся. Я вже сів.
 Гра І мене просити не доведеться.
 Невеличка фігурка Гра тоне у велетенському
 кріслі. По павзі він починає діловим тоном:
 Пане Пивоваров, без передмови
 Переходжу до справи. Краще так.
 Повна відвертість — моя умова.
 Тепер до теми. Моя мета,
 Тобто мета нашого приходу,

Мого і пана Де-Покансі,—
Слідство в справі нашого заводу ...

Пивоваров

розкриває блиску- Ви палите, пане?
чу цигарочницю:

Гра

Мерсі.

Як вам відомо, агітатора заарештовано.
Пан Де-Покансі власною рукою.
Прошу пояснити, де і хто вона,
Ви розумієте, я непокоюсь.

Пивоваров

Не варто турбот. Євреєчка з те-

кстильниць,

Але нічого не значить — ласий шматок.

Де-Покансі

Для жінки перша умова — стильність,
А потім питання: походженням хто?

Гра

Ви ухиляєтесь від теми.
Нагадую — найбільша суворість.

Пивоваров

Ясно.

Де-Покансі

До речі. Я одержав свіжі хризантеми...

Передає Пивоварову хризантему з свої
петельки.

Пивоваров

Дякую красно.

Пристроює хризантему собі в петельку

Гра

Не буду вас затримувати. Ви

запам'ятали:

Найбільша суворість.

Пивоваров

Тільки так.

Гра

Найбільша суворість. Зі сталлю - сталлю.
А ви ж, здається, більше, ніж сталь?!

Де-Покансі

Пане підполковнику, хто та пані,
Що винесли звідси?

Пивоваров Кокотка.

Де-Покансі Лише ?

Вклонився, вийшли.

Пивоваров Гра, Де-Покансі, Пивоваров і компанія...
Готую кишені.

Подзвонив. На дверях постать Карабаха
Карабах, дівчатко на допит.
Карафку з водою, як завжди,
Їй раптом може стати недобре,
І ми, як завжди, подамо їй води.

Карабах заносить воду. Потім приводить Іду
Ї виходить.

Пивоваров Прошу сідати !

Іда
сіла.

Ваше ім'я ?

Іда Іда Брук.

Пивоваров Професія ?

Іда Робітниця.

Пивоваров У вас чудові руки...
Не радив би я
Грубити їх дотиками криці.
Хоч ви текстильниця... Нитки
Однако гостро ріжуть долоні...
Ваша партія ?

Іда Більшовики !

Пивоваров О, та ви справжній вогонь !
Більшовики ? То ця кімната
Певне вам мусить бути знайома.
Пізнали ? Ну, ще б пак ! Як не пізнати !
Ви ж тут колись були, як вдома...

Та як ви сміли дворянське гніздо
 Перетворити в кубло терору,
 Де кожне шкельце, кожний гвіздок —
 Свідок ваших кривавих оргій?
 Ні, я не вірю, це не ви,
 Це був ваш сон, кошмар, гарячка,
 Коли не підвести голови,
 Й сліпцем стає видючий і зрячий,
 Вам би цвісти людству на окрасу,
 Така молода і така мила...
 Боже мій! Господи! Та як ви сміли
 За такі речі, як революція, братися?!
 Вам би коханці приносили квіти,
 Засипали золотом, вдягали в шовка...
 Невже ви не знали деінде дітися
 І опинилися в більшовиках?
 Признайтеся, панно, що вас штовхнуло
 На такий непотрібний і небезпечний
 шлях.

Ми люди культурні, забуваємо минуле.
 Хай там кров пролилась на полях
 Нашої великої розтерзаної батьківщини,
 Але при чому тут ви, молоде дівчатко?

Іда

мовчить. Пивова- Здається, вона вперто буде мовчати.
 ров пробігся по ка- Але нічого. Ми їй рота одчинемо.
 бінету бурмочучи:

Наблизився до Іди й знову, як горох з пересохлого стрючка, стали падати слова з його рота:

Ви були не самі. Це ясно для мене.
 Вас хтось послав, якісь злочинні типи.
 Ви нам напишете їхні імення
 Рученятками вашими золотими...
 Невже ви відмовитесь? Це було б без-
 глуздо,

Сидіти у в'язниці такий молодій,
Коли можна в Італію — слухати Карузо
Купатися в шовках, як рибі в воді.
Ось ця хризантема — вона з Японії,
Прекрасна і чиста, як ви.
Як пальці рук ваших, горить білий во-
гонь її,

Як музика хвиль.
Ви напевне не знали прекрасного життя?
Так для цього ж не треба революцій.
Революції особливо небезпечні для
дівчат,

Отаких, пробачте на вислові, куцих.
Напишіть імена товаришів ваших...
Ні - ні! Це не досить зручний вислів.
Які вони друзі вам? Просто шашіль.
Мертвотна шашіль... Ну, швидше! Без
мислів!

От олівець. Краще атрамент...
Помах пера, і ви вільні.
Будете дихати морськими вітрами,
Ви, така молода і сильна...

Побіг до вікна. Розчахнув штору. Панорама
блискучого вечірнього міста увірвалася до
кабінету. Далека оркестра. Іда кинулася до
вікна, але за мить знову сіла в крісло й по-
нурила голову. Пивоваров знову підбіг до неї.

До речі. Учора ввечері,
Коли я роботу майже закінчив,
Прийшла якась жінка. Зморшки старечі,
Волосся сиве і зворушливий кінчик
Білої хустки визирав з кишені
Старенької подраної кохтини...
Тоді я подумав: — нене!
Чи тобі дивитись на загибіль дитини!..

Ви, звичайно, подумаете про свою матір.
Мати буває одна на життя.
Про це не варто забувати...
Бува каяття та нема вороття.
Та що це ви? Плакати? А ще більше
вичка.

І носик червоний, ніби в вас нежить.

Наливає води в склянку

Так! У жінок плакати звично,
До якої партії вони б не належали.
Випийте води. Прошу.
Тримайте склянку...

Силоміць вливає їй воду в рот

От так! Ще трішки...

Поставив склянку на тавро

Тепер говоріть, панно хороша!
Ви думаєте, слідство це нам смішки?

Іда Що він дав мені?.. Пече...

Пивоваров Хлористий натр. Звичайнісінька сіль.
Проте, ви не знаєте—хемії не вчили.
Я думав, ви бомбістка, а ви кисіль...

Іда Води...

Пивоваров Ви маєте рацію. Хемічна формула H_2O .
Буває корисною, коли хочеться пити...

Іда Ти можеш мене вбити,
Та слова чи імени—жадного.

Пивоваров Ви, здається, намірились показати зуби.
Марна надія.

Подзвонив. На дверях постать Карабаха

Одведи

Панну до камери. Вона безумно не любить
Ніякої, тим більше холодної, води...

Карабах вивів Іду. Вернувся, привівши Рона.

Пивоваров Сідайте...

Рон

сів на крайок ци-
млопичного крісла.

ПУНКТ ШОСТИИ

Коридор в'язниці. Камери заграбовані верти-
кальними прутами, як клітки на звірів. Кволе
світло дозволяє бачити в одній камері си-
люету Іди. В кутку коридору вартує Жан Жі-
рарден, салдат французької морської піхоти.
Часом він починає ходити коридором, ко-
лише на руках свою гвинтівку, як немовля,
щось шепоче до неї, а то знову непорушно
стоїть в кутку коридору й за мить знову
починає колихати гвинтівку й ніби розпо-
вляти з нею.

Іда

Минає вечір... Божевільна ніч
Почне ходити кроком вартового
Коло дверей моїх. Невже живого
Не чути слова вже мені?
Безсонні ночі, тиша коридору,
Вагітна болем тиша. Одчай
І самота, що несподівано кричать,
У вуха б'ють безладним хором.
Ця тиша вб'є мене. О, як напнулись жили,
Як нерви натяглись, як гулко стука кров,
То приливаючи до скронь,
То опадаючи безсило!
Це відчування смерти, що нависло
Над мозком стомленим моїм,
Цей жах липкий! Він серце тисне.
А спрагу серця нічим напоїть.
Мені за тиждень буде двадцять років,
А може ніч оця несе для мене смерть...

Вже чую кроки... кроки... кроки...
 Куди несеш, смертельна водоверт? !
 Доволі! Геть... Спини свою ходу!
 Спини свою ходу... там прірва!
 Яка пустеля... Тиша неймовірна...
 Я вже хитаюся... Невже впаду? !
 Я не впаду! Яка пустеля.
 Ось — віє смерти холодок...,
 Вони? Сама! Хоч би гвіздок,
 Хоч би один гвіздок в цій стелі...
 О, тишино! Ти причаїлась глухо.
 О, часе мій! Прискор повільний плив
 Духа мого, м'ятежного духа,
 Гірко і дико квітне полин.
 Я буду жити. Навіть смерть сама
 Не може нам на перешкоді стати,
 Ми вміємо і в смерті виростати,
 Бо ми вмираєм не дарма.
 О, партіє моя! Вогонь і криця.
 Напруження і впевненість. Хода
 Твоїх зусиль в мені іскриться.
 І твердістю своєю я тверда.
 О, партіє моя! Залізо й камінь.
 Кригавий мускул. Мозок світовий.
 І я своїми кволими руками
 Підмурки клала днів нових.
 Хай я помру, хай ніч ця божевільна
 Пожре мене і спопелить в ніщо,
 Та ранком ти над витворністю щогл
 Вітрил аставитимеш, пристрадна і вільна!

Жан

кинув рушницю, В мене палець зомлів натискати гашетку
 наче вона стала Куля моєї рушниці вбила моє серце,
 пекти йому руки, Мое серце, моє серце, моє серце...
 й захлинаючись Гашетка зомліла натискати наш палець
 пристрасно, га-
 ряче: Ночі освітлені саявом ракет,

Ранки затьмарені хмарами газів,—
День із туману скелетом вилазив,
Грав черепами в крокет.
Ниви вагітної жовтий паркет
Воском червоним до блиску натерто...
Хочемо жити, а мусимо вмерти.
В ім'я яких мет?

На широких пляцх мовчазної планети
Шикувалися армії чорних смертей,
Супроводив бою весільний кортеж
Невеселий фокстрот кулеметів.
На широких пляцх завивався танок,
І мерці танцювали, ламаючи ноги.
З-під сталевих шоломів
Виглядало чоло їм,
Божевільне чоло —
Мертвий лоб.

У весільну подорож поїхали одружені,
До крупівських чемоданів спаковано
речі.

Молодий був вельми гречний,
До ніг молодой припадав він дуже.
І все він белькотів недорікувато: мамо!
І все він захлинався: мила!
А дружиною йому була чорна яма,
Мамою могила...
А на світанку — газ...

Іда

увесь час нанру- Товаришу!
яно слухала його:

Жан

Цей голос!
Він душу рве мені, як кулі посвист.
Салдатське серце розкололось
І слова теплого просить.
Товаришко...

Чого ж замовк? Я чула
Твій гострий біль, твою щімку печаль...

Жан

Зрозумій, миле дівча.
Серце моє вбили мої кулі,
Та смерть пройшла повз мене у пітьмі —
Не вбила, лиш поранила навіки...
І от — стою, смутний каліка,
На варті у чужій тюрмі
Біля ґратованих, як на звірів, дверцят.
Скажи, чи є на світі сила,
Щоб знов на міць скувала, збила
Розтроснені скалічені серця?

Іда

Є в світі сила! Не серця лише —
Збиває в гурт міцний салдатів,
Робітників, селян, що кров братерську
лляти

Примушені у рівчаках траншей.
Є в світі сила. Як залізний молот
Кує залізо, так вона кує
Людей залізних. Люди зможуть
Залізом взяти з бою щастя своє.
А поки капітал над працею панує —
Ти будеш умирати в глибоких шанцях,
І сотні й тисячі веселих новобранців,
Що голос їхній я з в'язниці чую.
Щоб міг салдат зламати свою рушницю,
Втопити в морі бомбу й кулемет,
Та щоб труду лише послугувала
криця.—

Салдате, поверни на ворога багнет.
Щоб робітник міг спину розігнути,
Щоб селянин ярмо міг скинути,—
Салдате, стань війською на війну!
Хай братовбивчі війни згинуть,

Нехай живе жорстока й остання
Війна пролетарів за світ новий.
Салдате, хай живе братання...

Жан Я голос твій, як відкриття ловив!
Залізом будь, виковуйся на впертість.
Серце мое, серце мое, серце...

Чути ходу. Жан хапає гвинтівку. Варта вводить Рона, наглядач замикає його в камері поруч із камерою Іди. Варта вийшла. Наглядач підійшов до Жана.

Наглядач Знову більшовик. З ними морока —
Або агітує, або мовчить.
Кримінальних у нас випускають до
строку,
А цих приводять і вдень і вночі.
Ох, і боїться ж більшовиків
Начальство. Тобто, хоча б і мій же...
Е, та що там. Ти ж не розумієш,
А я з тобою розмову завів.

Жан Більшовик? А що таке більшовик?

Наглядач Трудно так тобі зразу й сказати.
Не такий вже розумний я чоловік...
Більшовик, це... ось! Дивись за ґрати!

Показав на камеру Іди й вийшов. Іда, що бачила, як Рона провели в сусідню камеру, стала вистукувати.

Іда Товаришу Роне!

Рон Хто мене кличе?

Іда Камера поруч. Іда Брук.
Як ти попався до їхніх рук?
Тебе вже допитували?

Рон Тричі.

Організація забула про мене.
Страйк відбувся? Газету поставили?
Що з Бородою? Що з Арсеном?
Як там з рештою?

Рон

Не знаю. Мене зловили зуави
В день твого арешту.

Іда

Виходить, ми разом? Як ти попався?
Зв'язку немає. Організація тоне.
Чого ти мовчиш? До чого ця павза!
Товаришу Роне. Товаришу... Роне...

Рон

Суди мене. Я гідний карі.
Після твого арешту на заводі
Я поглядом в полон тебе проводив
І порятунку вирішив шукати,
Для тебе порятунку і для нас...
Бо ти,— я думав так,—крихке дівчатко
І не спроможешся на допиті мовчати
Чи говорити, як говорить кляс
Вустами в'язнів, рокованих до смерти...
Ах, Ідо! Треба бути впертим,
Щоб зважитись на крок такий.
Я зважився...

Чути ходу.

Іда

Мовчи.
Сюди ідуть змінити варту.
Ризикувати нам не варто,
Ми поговоримо вночі.

Заходить варта. Наглядач одмикає камеру
Іди.

Наглядач

Іда Брук.

Іда

Це я.

Наглядач

Збирайтесь! Речі можна з собою забрати.
Здорово влетить вашому братові
За страйк на заводі пана Гра.

Є в світі сила! По шматках
 Розгублене в чужих дорогах
 Салдатське серце стомлене,
 Убоге серце салдата кріпака,—
 Вона скує на бомбу. Більшовик —
 Це той, хто розуміє біль живих,
 Хто підведе бальянс старому світу,
 Рахунок довгих кривди літ,
 І свій новий, не рабський світ
 Спрямує на нову орбіту.
 Моя рушниця! Подруго салдатська,
 Тебе в моїх руках тримає гнів,
 Бо зброю нам не час складати,
 Бо ще не час... Війна війні!

ПУНКТ СЬОМИЙ

Підпільна друкарня. Невінчаний друкує відозви. Борода підійшов, узяв одну відозву, далеко одставивши її від очей, пробіг поглядом по рядках.

Борода

Люблю гаряче більшовицьке слово,
 Коли лягає фарбою на біле,
 Коли його жадібне око ловить...

Невінчаний

Ет, покищо лиш нас ловили!

Борода

Товаришу Невінчаний, друкуй, катай.

Невінчаний

Да, ти герой! Ніколи не дрімаєш.
 Лише робітника повісять на ліхтар —
 А я вже знов роботу маю.
 Ти все умієш, чорт тебе бери.
 У тебе все завжди — чудесно!
 Та нам таких як ти партійців з десять,
 Ми б світ перевернули догори.
 А так... ну, що ми зробимо удвох?
 Арсена досі ще немає від Старого,
 Молокососиків ув'язнено обох...
 Стомився я. Не розберу нічого.

Борода

Друкуй, товаришу Невінчаний, друкуй!
А Гавриш, Кільколик — хіба не сила?
Ми ще не скоро так повиснем на суку,
А білякам напевне гроб — могила.
Нас жменька тут більшовиків,
Але за нами маса, — чуєш? — маса!
Ну що ти зробиш партії, вождю, який
Веде на бій всю робітничу клясу?!
Пусте! Не хнич, Невінчаний, пусте.
Вже села піднялись на білих,
Робочі тут, Старий піддасть нам сили,
Ми переможемо. Вогонь повстань росте.

Входить Кільколик.

А ось і Кільколик!

Кільколик

Я на хвилину.
Принесла вам їсти. Не маю часу.
Роботи гора, а час плине.
Видозви готові? Давай однесу.

Невінчаний передає Кільколик відозви.

Зі мною Гавриш. Зараз він зайде.
Має новини. Прощайте. Пішла.
Ви тут даремно часу не гайте, —
Бо до заводу не близький шлях.

Вийшла. Невінчаний сідає їсти.

Борода

Кріпись і підкріпляйся. Ач, охляв!
Дивись на Кільколик — працює жінка.
Натисни кнопку, підкрути пружинку —
В нас не курорти для розхляб.

Заходить Гавриш.

Гавриш

Драстуй, товаришу Борода.
Здорово, товаришу Невінчаний ...
Ну, у нас підготовку закінчено,
Наказу чекаємо ... Одна біда —

Охорону заводу збільшено втриє.
 Стежа посилилась. Страйковий комітет
 Організує загони, готує зброю,—
 Виступ реальний, якщо згоду дасте...

Борода

Тепер вже не можна говорити про
 страйк.

Збройне повстання: або — або!
 Або загинем від білих зграй,
 Або піднімем червоний прапор.
 Та нам виступати ще не час,
 За зрив відповідальність ми несемо.
 Доведеться чекати повороту Арсена...
 Хай шириться рух селянських мас,
 Втягуйте робітників десятки, сотні,
 Будьте наготові щодня й щоночі.
 Можливо, що навіть вночі сьогодні
 Ми крикнемо: до зброї, робочі!
 Але не зараз. Треба витримку мати,
 Більше витримки. Так надійніше.

Гавриш
 незадоволено

Скоряюся постанові. Нічого не вдіеш.
 Де ви тут відозви тримаєте?

Нишпорить у відозвах.

А французькі відозви лежать як камінь...
 Не повезло бідоласі дівчині.
 Коли ми їх, куцих, боротися вивчимо?
 Не сміють бути більшовиками...

Пішов до виходу. Входять Арсен, Рева й
 Землячок.

Рево! Арсене!

Борода

Вчасно прийшли.
 Хто це з вами? Не бачив раніше.

Рева

Це — Землячок. По дорозі знайшли,
 З партизанським загonom по селах ма-
 ніжитья

Землячок Прийшов під вашу, братця, команду,
Щоб, значить, братця, долой і каюк —
Бий окупантство, бий банду
Білих і жовтоблакитних гадюк.

Рева Землячок маліна!

Арсен Залізної сили!

Борода Таких нам треба...

Невінчаний На почитай!
дає Землячкові
відозву

Землячок Так що нас грамоті, братця, не вчили,
А сам я вчитися не мештав.
Ми, братця, темні люди. Одначе,
І так розуміємо, звідки напасть.
К собачій мамі життя собаче!
Да здрас робітничо-селянська власть!

Гавриш Землячок приемний. Давай руку,
Люблю таких. Поборемось, значить?

Землячок А як же? Братця, крий її, суку,
В дрезину, кров і не інакше.

Тимчасом Борода організував засідання.

Борода Починай, Арсене.

Арсен Що ж говорити?
Старий відійшов на тридцять з гаком.
Та це вже встанне. Починає крити.
Підготовка це теж не коржі з маком.
Радить починати, він допоможе—
Одночасний виступ... Справа ясна.

Рева Далі чекати вже не можна
Ні вам, ні нам.

56 Борода

Пропоную такий плян операції:
Першим виступає завод,
На підтримку Землячка, звичайно, спи-
раючись...
Землячків загін — на місто...

Землячок

Во - во !

Борода

Про час виступу повідомити Старого,
Виступати організовано в певну годину,
Ми їх у місті беремо за роги,
Старий їх криє гарматами в спину.

Вривається Жан, з рушницею, без шапки.

Жан

Камради!

Всі схоплюються до нього

Борода

Хто ти ?

Арсен

Звідки?

Рева

Говори !

Жан

Я Жан, салдат, як бачите, камради.
У мене в серці вогнище горить —
Вогнище боротьби, а не зради.

Відав Реві рушницю. Рева передає Бороді.
Борода Арсену. Арсен Невінчаному. Невін-
чаний Землячкові. Землячок подержав її й
поставив у куток.

Жан

Вашу товаришку повели на баржу...

Борода

Іду? На баржу ?

Невінчаний

Страх який!

Рева

Значить, смерть у хвилях морських...

Арсен

Това... Справді, товаришу?!

Жан А коли її вивели з камери,
Її товариш...

Арсен Напевне Рон?!

Жан ... в двері і стіни гатив кулаками,
Сипав диким шротом погроз.
Він її любить, то крик любови був,
Страх за її життя молоде...
І раптом, як після вибуху бомби —
Тиша. Пан Пивоваров іде.
І ваш товариш пішов, як овечка,
На допит останній з тюрми.
Вірте, я знаю людську звичку —
Гнів справедливий одgrimить,
І він вас зрадить, щоб її врятувати,
Вам небезпечно лишатися тут...

Рева
зірвав з голови
папаху, торохнув
нею об землю
Й закричав не
своїм голосом:

Держіть мене! Зараз критиму матом
В бога, серце, печінку, мету...

Арсен От вам закваска анархо-бомбіста.
Справа для мене ясна, як електрика:
Спочатку від кохання кинувся до вбив-
ства,
Тепер від вбивства до зради... Діа-
лектика.

Борода
до Жана Спасибі, товаришу!

до своїх Швидше, браточки!

до Жана Ти з нами лишаєшся?

Жан Ні, брати.

З вами, та ще не остаточно,

З вами — та мушу йти до тих,
Хто досі ще не встиг зрозуміти,
Хто світлим розумом захряс у тьму...
Я скажу їм: Камради! Революції вітер
Змете старого світу намул.

Невінчаний Камраде! Ось... французькі відозви...
Таки згодились... прочитаєш... бери...

Борода З такими спільниками нас не візьмуть
Ні куля, ні бомба, ні гарматний грім.

Вийшли. За мить з'являються Пивоваров,
Де-Покансі, Карабах з чотою салдатів.

Пивоваров Невже спізнилися?

Де-Покансі У вас завжди — спізнилися!
Які ви дикуни, пробачте на вислові.

Пивоваров Але в центрі міста. Мені й не снилось,
Ніколи такого не брав собі в мислі...

Карабах подає Пивоварову знайдену руш-
ницю:

Рушниця.

Де-Покансі
кинувся до нього:

Французька?! Число сто двадцять вісім
нуль вісім...

Щось записує в книжку.

ПУНКТ ВОСЬМИЙ

Токарний цех на заводі Гра і Ко. Робітник
Брова пускає свого варстата на холостий
шків.

Брова Коли вже воно скінчиться?!

Кожушний А що?

Брова Ярмо подвійне... працюєш, як каторж-
ний!

Зуб Кишки б випустити нашому пикатому...

Свинка Випустиш! Тут тільки слово — роцот.

Кожушний Злякався роцоту? А зветься робочий.
Раз ти проти, заявляй одверто;
Дайош радянську владу на бочку.

Брова А то крутить, вертить...

Свинка Хіба я кручу? Я заявляю,
Я не такий, щоб проти всіх...

Зуб Кожушний, та що ти його пиляєш?
У нього ж серце на нитці висить...

Кожушний Перервати нитку к чортовій матері!
Він „не проти“! А нам треба „за“,
Нам треба зброю піднімати,
По ворогах революції — залп.

Гавриш Вірно, браток! Нам треба заліза,
Залізних людей, упертих бійців,
Щоб чорту на роги за революцію лізли,
Щоб спільним духом дихали всі.
А будуть такі, що ні за й ні проти,
Що роцоту бояться, як чорт ладану,—
Ніякого труда тоді нас побороти.
Пиши пропала радянська влада...

Підійшов до Свинки.

Більшовики тебе кличуть до зброї.
Чи повстанський дух у тобі помер?
Якщо ти в жовтні був героєм,
З нами підеш і тепер.

Свинка Еге ж, піду... Вже три дні не ївши.

Зуб То, може, тебе нагодують білі?

Кожушний Шомполами тебе, як Гримайла, не били,
Не то б співав сьогодні іншої...

Кожушний

Ішов він з роботи,
Зморений, як кінь, хитається з голоду,
Та ви ж знаєте, який він гордий,
Перепочити йому не охота,
Ще ж молодий... Глузуватимуть!
Назустріч Гримайлові поручник,
Франт - франтом,
Чоботки рантом,
Молодий, краснощокий, бундючний.
— П'яний? — питає. — Так що тверезий, —
Відповідає йому Гримайло.
— Чого ж ти хитаєшся? — Дуже, мало
Заробляю... Охляв... — Брешеш!
— Вам видніш, мать, — Гримайло й каже, —
Тільки мені не з руки брехати.
— Брешеш, — кричить, — слова не зв'я-
жеш,
Нахльостався... Ей, хто там... Забрати!
Підскачили двоє. — Всипте гарячих,
Щоб знав, як пропивати получку...
Гримайло в плач...

Зуб

Од такого заплачеш!

Кожушний

Штани стягли... серед вулиці... не-
зручно.
Так йому всипали, ледве встав, —
А додому далеко, ще з верста.
Ледве доліз, лежить бідолаха, —
Думки не такі, як у Свинки, мабуть...

Брова

Свинка сам штани знімав би,
Аби йому тільки наклали.

Гавриш

Хліба дасть тобі влада твоя,
А сам ти мушиш узяти владу,

В упертих і кровопролитних боях,
Як на жовтневих барикадах!..

Зайшов Шостак. Всі стоять коло своїх вар-
статів. Свинка задуманий не працює.

Шостак Знову барикади, варнякання, баляси?
А робота стоїть? Я за тебе робитиму?
Може, кортить на пуховиках валятися?
Хіба ти робітник? Ледаще, бидло!
Нема на вас царя. У цієї влади
Способу не знайдеться, щоб вас уговтати.
За царя прийшлося би вам пластиря
класти

До спини й до задниці жовтої...

Гавриш Помовч... заткни хайло!

Свинка Згадав царя!

Кожушний А в гроб не хочеш?

Брова Та бий його, каїна,
По-нашому, по-робочому....

Шостак Братці... това!.. Та я шутейно...
Хіба ви мене не знаєте, братця?!

Кожушний Гавриш, двинь його по-партейному,
Щоб не довго гратися.

Гавриш Во здоровіє царя!

Кожушний На спомин цариці!

Зуб На страх усім халуям, задолизам!

Брова Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці...

Шостак одлетів до Свинки, Свинка підняв
і опустив кулака, завагався.

62 **Зуб**

Двинь його, Свинко, з блиском!

Шостак

Удариш?

Свинка

Ударю, Григорій. Чого ж? Я можу.
За Гримайла ударю, заразо!

Від Свинкиного удару Шостак одлетів до
дверей і вислизнув, так що ніхто не встиг
його затримати.

А що ж тепер?

Гавриш

Відповідати разом, —
Всі за одного, за всіх кожний.
Давайте гудок! Хай кличе, гримить —
Сьогодні ми збройні, шукаємо права.
Давайте гудок. Сьогодні ми
До бою шикуємо лави.
Не лише за хліб, за наше життя,
За наш світ новий і нечуваний, —
Сьогодні по місту кличі летять,
Коріння тиші залізною корчують!
Ось уже враз загримить буревій
Робочих серць і рук мозолястих..
За дні перемоги, за дні нові
Не шкода головою накласти.
Щоб кожний завод, кожний варстат
Співав, як музика, і дихав гордо,
Щоб більше ніколи жаден Шостак
Не смів очерити хамську морду.
Що б ті, що стоять за Шостаком
Отак, як в'н, зі світу летіли...
Товариші, Ревком
Кличе до діла!

Витягає з - під варстату рушницю.

Хто перший?

Закричав гудок.

Свинка

Давай!

Робітники Давай!

Давай!

Кільколик Цеха зупинились!

забігає :

Гудок перервався.

Свинка Пане Гра, чи ви не снили

стис рушницю

Сьогодні снами про божий рай?

Робітники розбирають зброю.

ПУНКТ ДЕВ'ЯТИЙ

Кабінет Гра. Телефон. Люстро. Портрет На
полеона.

Гра

палить сигару

Де двоє б'ються — третій не мішайся.
Дурне прислів'я! Хто сказав? —
Де двоє б'ються більше шансів
Для третього вершки лизать.
Більшовики. Червоні. Білі.
Жовто-блакитні... чорт їх розбере!
Справжнісінький харем
Жінок, що всіх і вся любили.
Одніх купуємо за гроші, тих за зброю,
Одніх — за обіцянки, тих — задурно.
Бажання влади... Теж герої!
Країна божевільня... Мурман!
Бажають влади? Чудасія!
Та хто їм дасть її до рук!
Ми певним чином вітер сіємо,
Щоб вести безпечніше гру,
Щоб вугіль, нафта, хліб, руда
Зійшли на нашому посіві...

Дивиться в люстро.

Важкі труда!

Я тут посівів.

Важке мистецтво — всіх купити,
 Купити непомітно, так,
 Щоб куплений платив ясак,
 Щоб руку цілував нам битий.
 Росію можна й слід завоювати,
 Вона сама в петлю повзе.
 Вугілля й нафта. Руди й діаманти.
 Сировина і чорнозем.
 Все це іміти й бути безпорадним,
 Не вміти скористатись багатством!
 Та я примусив би благать,
 Навколюшках ходять. Хорали
 Співав би світ вельможності моїй
 І силі й господарчій міці.
 Так буде! Ми тут хазяї.
 Ми вміємо, а треба лиш уміти.
 Так буде. Цілий світ схиляється додолу,
 Бо наша сила — гроші й розум наш.
 Прийшла пора. Тепер, або ніколи.
 Тепер. Вперед! Мета ясна!

Підходить до Наполеона.

Наполеон? Хлоп'я! Капрал!
 Вогнем гармат не мудрість злутувати
 Конгльомерат держав, але втримати,
 Щоб кожний певен був свого добра! —
 Тут мудрість... Вів ти у сніги
 Відважну армію, а де її могутність?
 Так берег Німану, навіки незабутній,
 Змінили Ельби та Гелени береги.
 Що армія? Кулак,
 Що може раптом стати головою, —
 Ну й спробуй повести тоді до бою
 Бунтарський розум лав.
 Вона поверне свій багнет —
 На тебе! Так, Наполеоне!

Що! Розум від жаху холоне!
Горить вогнем?
Що армія салдат! Ми маємо сильнішу,
Дисциплінованішу, мертву та живу,
Стократ уперту та без меж певнішу,
Тверду, як мур, слизьку, як вуж...
Ось котяться мої салдати світом,
На південь, північ, захід, схід,
Де лиш існує людський слід,
Щоб пломеніти, щоб горіти
Вогнем жадоби нагромаджень лютих,
Щоб колом тісним нації замкнути,
Під ноги кинути мені
І спопелити на вогні
Змагання й конкуренції такої,
Якої ти не знав, хоробрий воїн.
Ось котяться мої салдати
Шляхом тих світів, що ними обладати
Так гаряче і пристрасно хотів
Твій розум, а кишень і поготів,
Беруть на абордаж, облогою беруть,
Бльокадою і мінами фальсифікатів...
Від золота нема шляхів тікати,
І тільки пломеніє лють.
Але вогонь я заливаю злотом.
Це той бальзам, що все зціля...
Настане час, і вся земля
Моїм — я сам! — буде оплотом
І виявом і суттю, ти, хлоп'я!

Входить служник.

Служник

Прийшов Шостак.

Гра

Шостак! Це хто такий? Ага, проси...

Служник вийшов. Заходить Шостак.

Шостак

Бунт, пане Гра! На заводі бунт.
Я спробував угамувати юрбу —

Та де набрати стільки сили,
Щоб зупинити плин ріки?
У них є зброя! Це не жарти!
А на заводі жменька варти...
Це все вони — більшовики.

Гра

зовні спокійно

Бунт? Більшовицький? Пустодзвоне!
Куди їм! Зброя? Як і звідки?
Я дам наказа, їх розгонять...
Іди, нам звідси краще видко.

Шостак

вийшов

Гра нервово схопився за телефонну трубку.
Тридцять вісім двадцять два! Мерсі!
Темно.

ПУНКТ ДЕСЯТИЙ

Кабінет Де - Покансі.

Де - Покансі

коло телефону

Я слухаю. Так. Так. Катастрофічне?
Негайно! Треба дати сил!
Повстання! Новина незвична.
Будьте спокійні...

Лола

Ах! Повстання! Ах!

Де - Покансі

до Лола

Будьте спокійні.

В телефон.

Тридцять два шістнадцять.
Невільно!

Лола

Ах! Невільно... Ах!

Мовчіть і пийте воду.

В телефон.

Пана Пивоварова. Пане Пивоваров.

На заводі бунт. Мерщій до заводу.

Кару... найсуворішу кару.

Що? Ви не знаєте? Це в стилі рюс.

Авось, небось, не ведаю, не знаю, —

Не знаю, навіть, коли сам горю.

І в опері, в Кармен, у вас співають:

„Торреадорр... Чаво? — Сміліше в бій!

— Та шапки не знайду, ваш-бродь...

чічас! “

Кермо життя в вас віддано юрбі,

Абсолютизму дух погас,

І Франція — країна революцій —

Вас мусить вчити битись кулаком!

Закон? Де не підтримує основ закон —

Ламайте в пень закони куці.

Закон міцного кулака —

Моя єдина вам порада.

І неділимой трикольниковий прапор

Горітиме в віках.

Ах! Неділима! Неділима... ах!

Темно.

ПУНКТ ОДИНАДЦЯТИЙ

Кабінет Пивоварова. Коло столу Рон. За ним
витагнувся в струнку Карабах. Пивоваров
зігнувся коло телефону.

Пивоваров

Я слухаю... пробачте... все зроблю...

Пробачте... слухаю... пробачте...

Трубка випала з рук. Люто:

На баржу, Карабах! На баржу!

Поворачивайся!

Повів Рона. Темно.

ПУНКТ ДВНАДЦЯТИЙ

Бронепоїзд. Коло гармати стоїть Старий.
Внизу море червоноармійських голів.

Старий

Червоні салдати! Революційні орли!
Надходить час останнього бою.
Ми мовчки відходили країні вглиб
Розбитою, босою, голодною юрбою,—
Рушниці падали з мертвих рук,
Ми сили не мали боронити волю...
І знову насильства кривавий крук
Носився з криком над містом і полем.
Салдати! Свобода стоїть під ударом!
Окрім як життя, що нам губить?
Партія більшовиків — наш командарм —
Кличе нас сьогодні в останній бій!

Червоно- армійці

Бий грім бою!
Бойовий дим
Над головою.
Веди!

Бронепоїзд рушив. Рушили колони черво-
ноармійців.

Темно.

ПУНКТ ТРИНАДЦЯТИЙ

Крейсер інтервентів. Моряки і салдати мор-
ської піхоти зібралися відпочити. Тремолить
мандоліна. Бубонить гітара. Еквілібристка
юнг.

Моряки

— Чудова дітлашня... весела й спритна!
— Утерла носа старикам.
— А ми їм молока (хі-хі!) витрем...

Хтось пішов у заклад:

- На пляшку рому?
- По руках!

Старий моряк пустився в танок з юнгами. Моряки ляпають у долоні, торохтять ложками об алюмінійові тарілки, об кухлі. Розривається, деренчить мандоліна. Бубонить гітара. Юнги один по одному відстають від танцю. Старий перемагає.

- Ура! Ура старому!
- Ех, ви... молокососи.
- З тебе пляшка рому...
- Старий, а пісню!?
- Просимо!
- Просимо! Просимо!

Старий моряк сідає. Коло нього гуртуються моряки, салдати. Вони співають приспів, під час приспіву щоразу новий пританцьовує.

ОСЬКА ПІСНЯ

Матроса звали П'єр Рудий.
Вогненний колір бороди
До того спричинився.
Роки проводив на воді,
А вдома жінці молодій
Щоночі снівся.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

До крейсера підпливла шлюпка. Де-Покансі кричить щось, приклавши руки дудкою до рота. Вахтенний спускає шторм-трап.

Старий похмурий бородун
І сам про жінку молоду
Не міг думок прогнати.
Тоді, як норд на морі дув,
І капітанову ходу
Не сміли зупиняти.

П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

Де - Покансі здирається по шторм - трапу
на облавок до капітанської рубки.

Був шторм, як шторм,
Проклятий шторм!
Він шматував вітрила...
Проклятий шторм!
І звище норм
В борти їх шхуни било.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

НА КАПІТАНСЬКІЙ РУБЦІ

Де - Покансі Капітане ! Ваша допомога конче
потрібна.
Ви зробите це в імені республіки.
Російське командування — дірка
од бублика
Порожнє місце, клоаці подібне.

МАТРОСЬКА ПІСНЯ

Вже вітер щоглу поламав,
Надії жадної нема —
Зірвало шлюпки в воду,
А капітанові дарма,
Було життя — було й нема! —
Не зупиняє ходу.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

НА КАПІТАНСЬКІЙ РУБЦІ

Де - Покансі У місті бунт. Це щось жахливе.
Та ще бунтувались би більшовики,

А то заводи... Небезпечні впливи
Для нашої армії та моряків.
Ми мусимо негайно гасити пожежу —
Мить, і вогонь долетить до нас!
Боротьба на смерть. Бунтівничий кляс
Переходить бунтів дозволені межі.
Раніш було — страйки, протести, петиції,
Але збройне повстання... Повстання,
капітане!
Завдання: ліквідувати його до світання,
Приступайте до акції без репетиції.

Передає капітанові наказа

МАТРОСЬКА ПІСНЯ

І шхуна каменем на дно
Пішла. Нема її давно,
А норд повіяв далі.
В Марселі хлопці п'ють вино,
Гуляють в кості — вип'ють знов,
До ранку і так далі.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

НА КАПІТАНСЬКІЙ РУБЦІ

Капітан

прочитав наказа

Я старий моряк. Наказ для мене, —
Навіть коли його не можна виконати, —
Однаково святий. До цього треба
звикнути.

Це приходить з роками.

Де-Покансі

Та ви надхненний
Поет, капітане! Я не чекав...
Можна сподіватися?

Капітан

Моя рука!

Інтереси Франції — все інше вцент.
Скільки потрібно людей?
Якщо треба дощу — свинцевим дощем.

Де - Покансі Всю наявність.

Капітан Іде!

МАТРОСЬКА ПІСНЯ

П'єрета П'єра ждала рік,
П'єрета днями губила лік —
Загинув під водою,
Загинув в морі чоловік...
Не вдовувати довгий вік,
До того ж молодого?!
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

На капітанську рубку сходять офіцери. Не
зираю

МАТРОСЬКА ПІСНЯ

Був соняшний веселий день,
Співали моряки пісень —
Вінчалась пишна пара.
Народ напився в дошку, в пеня
У той веселий майський день,
Вітаючи боцмана Макара.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.
П'єр і П'єрета, боцман Макар —
Наша моряцька доля така.

Завихрився танок. Всі танцюють, але по-
вається, що веселощі ці навмисні, аби ро-
віяти якісь важкі думки, чи настрої. За-
ється, що то засуджених на страту примуси-
танцювати коло шибениці. В самий розп'я-
танцю зачулися сигнали на тривогу, бра-
зброю та шикуватися. Салдати морської
хоти шикуються окремо від екіпажу крейсер

МОВА МОРЯКІВ ТА САЛДАТІВ:

— Отак завжди, вже скільки років,
У свято й будень на ногах ти.
— Моряцьке життя — чиста морока:
З вахти на вахту, з вахти на вахту.
— А знаєш, друже, я знайшов папірець.
Там здорово про це писали...
— Бог з ними, з папірцями!
— Хай їм грець,
І з ними і без них одне й те саме.
— І я знайшов. Поліз в кишеню
За хусточкою, коли там — відозва...
— В кишеню вліз? Ото мошенник!
А хто дав дозвіл?
— Для цього дозволу питати?
— І я знайшов... Тільки читай.
— Та з тебе, брате,
Не вийде ні чорта!

З капітанської рубки сходять капітан, Де-
Покансі, офіцери.

Капітан

Офіцери, на місця!

Офіцери розходяться по своїх відділах. Один
помічає в своєму відділі Жана, що стоїть
без рушниці.

Офіцер

А де твоя рушниця? Ти, герой!
Марш, крок вперед! Мовчиш? Завзятий!

До капітана

Салдат Жан Жірдєн з'явивсь без
зброї.

Капітан

Негайно під арешт узяти!
Під суд. Бо що таке арешт?
Рушниця зникла... що це, голка?
Та, врешті-решт,
Тут варто покопатись толком.

74 Де - Покансі Так, капітане. Це не жарти.
Здається, я в нагоді можу стати
Й допомогти вам... Можна знати
Число рушниць?

Капітан Це варто.

До Жана

Рушниця номер?

Жан Сто двадцять вісім нуль нуль вісім.

Де - Покансі Вона, звичайно, я не помилився,
Та як вона могла дістатись звідси
До штабу комуністів?

Капітан Відповідайте, Жане Жірдене.
Ви мовчите? Ваш козир бито. Пас!
Та хто ж відповідатиме за вас?

Де - Покансі Пояснення у мене.

Капітан Кажіть.

Де - Покансі Салдат Жан Жірден
Мав зносини з комуністичним штабом.
Жан Жірден — шпигун. У більшо-
вицький табір
Відомості про нас носив зо дня у день.
Я сам, робивши трус, знайшов його
гвинтівку
І записав число — гвинтівка в штабі
в мене...

Капітан Так,
Нам ясно все. Провина вироста.
Салдате Жірдене, платить готівкою
Закон військового часу.
Я не люблю жорстокости, панове,
Та що б тут допоміг нам суд?

Лиш зайва тяганина...

До офіцера.

Ви готові?

Офіцер

Єсть, капітане!

Шикують чоту моряків. Жана ставлять коло борту. Капітан і Де-Покансі повертають до рубки.

— Чота...

Жан

Моряки!

Моряки спускають рушниці.

Офіцер

Це що, не слухати команди?
Військова зрада! Бунтівники!

Біжить за капітаном.

Бунт, капітане! Більшовицька банда!

Капітан

кричить згори

Всіх під арешт! Військовий бунт?
Виконувати всі накази,
Не то і вас слідом за ним одразу...
Ви моряки чи дикунів табун?
Ну, чота...

Дехто підняв рушниці.

Жан

Моряки!

У кого ви намірились стріляти?
Доволі крові. Досить кров нам лляти.
Кого ви слухаєте? Ідете за ким?
Я не шпигун, салдати, слово чести,
У мене серце в мозолях од мук,
А цей золочений мене ім'ям цим христить,
Ховаючи тремтіння білих рук...
Так, так! У нього руки білі,—
На наших на долонях кров.
Ми світ збороли... Хто ж нас поборов?

Ми мертві тут, хоч нас не вбили.
 Я бачу ваші голі черепи
 З дірками гострих ран на лобі і на
 скроні

Серця пробиті... кістяком скрипить
 Весела смерть. Хто ж нас схоронить
 Невже ми будемо блукати світом,
 Ми, непоховані мерці,
 І наших серць погаслі каганці
 Чадити будуть — не горіти?!

Вони ведуть нас знову на пожежу,
 Щоб крові зливою залить вогонь
 Серць бунтівничих, труджених долом
 Де поневолення вже перейшло всі межі
 У місті бунт? Не бунт, салдати! —
 Повстання. Барикади. Боротьба.
 Чи ж на повсталих б'є салдатський
 барабан

Чи ж нам наших братів кров лляти?
 Так, я шпигун! Паризької Комуни
 Той бунтівничий дух в мені не щез.
 Невже забули ви стіну на Пер ля Шамп
 І кров старих дідів і хлопців юних?
 Стріляйте, моряки, у шпигуна,
 Розстрілюйте відроджену Комуни!
 Нехай живе нова війна,—
 Нехай рушніці ваші плюнуть
 В обличчя відгодовані отих,
 Що вас ведуть на смерть,
 Ховаючись за спину,
 Велять боротись до загину,
 Трусливі, як зайці, блудливі, як коти.
 На вашій крові зійде франк, доляр,
 Букети гульденів, квітник пахучих акцій
 В петельки синдикатним королям
 І нумізматам для колекцій.

Салдати ! Моряки ! Кипить наш гнів,
Горять наші скалічені серця...
Останнє слово живого мерця :
Війна війні !

Старий моряк поклав рушницю :

Моряки — Він каже правду...
— Гостру, як багнет!
— Я не піду!
— Начальство...
— Плюнь їм в вічі!
— Ей, хлопці, чи туди ми гнем?
— Раз умирати, а не двічі.
— Авжеж, умрем...
— Хіба нам первина?
— Кажі нам, що робити, брате.
— На те воно й війна,
Щоб умирати.
— Помовч!
— Ей, капітане,
Жан Жірдєн вам хоче щось сказати!

Капітан З бунтівниками я не стану
Обличчям до обличчя...

Моряк Стань задом !

Капітан вихопив револьвера. Моряки наставили на нього рушниці.

Моряки — Сховай свій револьвер, згодиться...
— Жан Жірдєн наш делегат,

Капітан Не знаю я ніяких делегатів !

Моряки — Ех, щоб не знав ти, де лягати.
— Видать, йому душа не дорога...

Постріл. Капітан падає.

— До Франції!

— Додому!

— Ех, діла...

Жан

Салдати, струнко! Вище прапор!

Моряки

— Наша взяла!

— Ясно, як мапа...

Карманьйола.

ПУНКТ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Баржа. Кволим світлом горить одинокий
лямпіон. Коло входу до трюму куняє Нач-
варти. На баржу входить Пивоваров, за ним,
як велетенська тінь, Карабах. Начальни-
варти схоплюється

Пивоваров

Всіх ліквідовано?

Начварти

Так точно!

Як ви казали... Двох лише

Довелося відкласти. Остаточо

Як прийде варта.

Пивоваров

Що там ще?!

не розуміючи

Начварти

заходить здалеку.

У нас тут більшість дезертирів,

Євреїв три, звичайний робітник,

Із банди Землячка чотири...

І лише двоє серед них —

Більшовики...

Пивоваров

нетерпляче

Іда Брук?

Начварти

тремтить

Її коханець також...

І варта...

Пивоваров
розумів

Що?!

Начварти

Відмовилися їх...
І дряпу звідси...

Пивоваров

Що ж, ми хазяї,
Чи може нами нехтувати всякий?

Начварти
тремтить

Я тут вартую...

Пивоваров

Витягти нагана
Був ваш обов'язок, кінець - кінцем!
Ви боягуз... Мерррзотник...

Начварти

Пане?!

Пивоваров
хитається

Червоне коло. Білий центр.
Ліквідувати їх негайно. Що?
Ведіть сюди. Я сам. Негайно!
А, ви ще тут? Чорт...
Мені погано...

Спирається на Карабаха. Начварти подає
йому свою фляжку.

Начварти

Ковтніть, це віскі.

Пивоваров

Дякую. Прийміть...
А втім — залиште. Будьмо зблизька
Знайомі з вами, панно віскі.
Здається бачились десь ми?
Гм, націоналізм і чужоземне військо,
Згага — і горілка не руська...
Фатально, пане Пивоваров, да,—
Завжди наша затуркана Маруська
На послугах у чужомовних дам.
Ну, що ж?! В ім'я монархії і пана Гра,
Почнімо, Карабах! Ти теж... яхида!
Чого мовчиш? Печальна гра?

Засмійся... Так! І менше встиду.
На випий, та не все.
Я думаю,—ми впали досить низько,—
Що ми життя своє несем,
Як недопиту пляшку віскі.
Лише один ковток, і вже вона порожня.
Не випивай до дна. Ха-ха!
А вітер зупинити можна?
Ти випив все, ти, Карабаше, хам!
Та я не гніваюсь. Я фаталіст.
Порожня пляшка, як життя порожнє.
Це символ. Я у пекло ліз,
Робив, чого не зробить кожний.
Я йшов під кулі — кулі мимо,
Стріляв з нагана в себе — чик! — осічка.
Так все життя пройшло без рими,
Ні чорту кочерга, ні богу свічка.
Чого його нема? Гармати!
Червоні криють, Карабах.
Хотіли ми банани мати,
Тепер лишаймось на бобах.
Про що я говорив?... Ага, про свічку!
О, знову криють! Де ж він є?
Вже ранок настає,
Здається, що минула вічність...
Що вічність? Пустка. Тьма.
І тільки — вітер. Тільки — вітер.
Ридати бомбами, гарматнями ревіти,
Твое призначення, о, вічносте німа.
Гей, Карабах! Держи мене, держи!
Я можу впасти, тут безмежна прірва,—
Я в вічності безсмертя ще не вирвав,
У груди цілять забуття ножі.
Усе загинуло. Держава. Честь.
Майно. Життя. Надія. Віра.
І розкладу туман коло очей...

Кінець. Терпіння понад міру.
Ти чуєш, Карабах, як гупають гармати?
Як велетенські гвозді у труну,
Ця відьма - вічність стала забивати?...
Гей, швидше вічносте! Чого гайнуєш?
Ну?!

Ми падаємо. Летимо. Тут прірва...
Гей, Карабах! Держи мене, держи.
У груди цілять забуття ножі,
У вічності безсмертя нам не вирвать...

Начварті вводить Рова й Іду.

Ви довго ходите. Нам треба поспішати,
Летить Росія шкереберть,—
Ви ж, як воли. І це не жарти.
Верть - круть, круть - верть — смерть.
Текс, смерть, панове. В першу чергу вам,
А потім нам і так без краю ін перпетум.
Ідея безперечно не нова,
Я десь читав, як був іще в кадетах,—
Не в партії, а в корпусі... Да - да!
Почнімо, Карабах. Спочатку панну...
Хоч шкода. І красуня й молода.
Лола втекла з Де - Покансі... Погано.
То, може, ця замінить? Х - х !! Мілашко!
Йди поцілуй мене,—однаково вмирати.
Я як дикун міцний, як віскі пляшка,
А ти маніжишся з отим кастратом.
Не хочеш! От чудна! Не вмієш? Гірше!
Проте, навчитись легко надзвичайно...
Так, дуже легко... як писати вірші,
Або поставити на примус чайник.
... Поцелуй мене, потом я тебе, потом
снова ти...

Це легше ніж монархію відновлювати.
Монархія! Нема. Пустеля. Прірва.

Усе загинуло. Держава. Честь.
Життя. Майно. Надія. Віра.
Як відьма - вічність диха гаряче...
Як невмолимо йде вона, невинна
І неспроможна зупинить ходу...
Монархія! Царя... з нагана...

в спину...

Гей, Карабах! Держи мене! Впаду!
Це ви, дівчатка з ніжними руками,
З очима пристрасних вовчиць,
Повергли непорушене віками—
Ідею. Нас повергли ниць.
... Поцелуй мене, потом я тебе, потом
снова ти...

Це легше ніж монархію відновлювати...

Іда Ви п'яний, пане офіцері!

Пивоваров Що?!

Іда Ви п'яний.
Підіть проспійтесь. Ми вас почекаєм...

Пивоваров Я п'яний? Ха-ха-ха! А глянем
В обличчя смерті... Мушка блукає!
Тремтить рука... наган танцює...
На, Карабах. Тремтить рука...
Зате не п'яний він! Ти чуєш?

Іда Та все одно — ти кат.
І кров моя на тебе, не на нього.
Моя остання смерть. Вже більше ви
Не кинете собі під ноги
Республіки, де прапор — більшовик,
Де робітник — людина, володар
Життя, що безупинно плине.
Він вже скеровує удар
У вашу від жаху тремтячу спину,

Бо ви тікаєте, і це вже ваша смерть,
А не моя... Співають кулемети...
Ви чуєте? — гармати б'ють, і піднімають
мертві
Зіниці радісні і повні сонця вщерть.
Стріляйте, пане офіцере!

Рон Ідо!

Пивоваров Крий, Карабах!

Іда Нехай живе...

Постріл Карабаха. Іда впала.

Пивоваров Ще поки ми, а ти за нею підеш,
Коханець, боягуз і дурноверх.

Рон Ви ж обіцяли... слово офіцера...
Їй мене... Де ж правда? Пане, я
Вам розказав усе...

Пивоваров І ще раз
Я переконуюсь, що ти лиш маніяк,
Це ж боротьба, а ти чекав на милість,
На слово звіривсь... Ха-ха-ха!
Кривому розуму не обійтись без милиць.
Крий Карабах!

Постріл Карабаха. Рон падає.

Безсмертя? Че-пу-ха!
Начварти, човен! Карабах,
Дай руку, ти герой, ти матимеш
подяку...

Ходім!

Начварти Гей, швидше... Пре озброєна юрба!
тремтить

Пивоваров Ех, ви... вояка!

Зникають за облавком. Вриваються партій-
зани на чолі з Землячком і Рєвою. Зупиня-
ються над трупами. Світає.

Коло Будинку Ради. На балконі Борода
Старий, Землячок, Арсен, Рева, Кільколі
Гавриш. Внизу вирує натовп робітників
червоноармійців, партизанів

Борода

Оголошую мітинг відкритим. Час
Дуже складний і важкий для Ради.
Ми щойно відбили у ворога владу,
І ворог усюди чигає на нас.
Хто знає, може, ворожий рій
Кинеться в бій сьогодні знову ще.
Слово має товариш Старий.
Для доповіді про між... нар...
внутр... становище...

Старий

Робітники, партизани, червоноармійці,
Комуністична партія шле вам привіт!
Ви горите незламною міццю,
Що звідси гримить на цілий світ.
Світ розколовся на дві половини,
Наче хтось великий підняв догори
Стомлену землю й з розгону кинув
В розпалений вир, що вогнем горить.
Світ розколовся, й двоїстими лавами
Кляси стали на останній бій.
Ми ще сьогодні голови клали
У важкій і нерівній боротьбі.
Ворог на рейді пащеками дул
Погрозу гарчить, напинаючи м'язи —
Капітал не віддасть труду
Своїх позицій так-таки зразу.
Десанти обдурених братів
Кров'ю заллють нашу перемогу,
Бо світ старий сурмить тривогу
В сурму одчаю сотнями ротів.
Ворог шерить скривавлені зуби,

Гострить багнет і чистить наган —
Він знову посіє вітри - гураган
Пекельної і братовбивчої згуби.
Чи стане ж француз на українця,
Німець на Англію, Японія на Росію?
Чи кров'ю братів ми знову зросимо
Чашу землі, повну по вінця?

У НАТОВПІ
КРИК

— Моряки!
— Морська піхота!
— Ідуть сюди...
— Збройно?!

Старий

Спокій і видержку потроїмо!
Кому там напікувати охота?

Полтава

І чого воно так повелося на світі,
Що навіть у яблуках черва?
Ім би оце до нас вийти
І сказати щиро: братва!
Та ми воювати з вами не хочемо...
Чорт з ним!
Ми ж таки однакові селяни й робочі! —
Так, ні...
Знову, Полтаво, ставай під ружжо,
А в Зачепилівці...

Громова

Дівчата?

Полтава

Ти, скажу тобі прямо, баба жох,
Не даєш ні сказати, ні мовчати...

Розступається натовп. Червоноармійці й партизани стискають зброю. З'являються шерехи морської піхоти та моряків. Зупиняються якраз напроти Ради.

Чого ви прийшли сюди?

Жан

Камради!
Ми зброю кладемо, дивіться — ось!

В землю багнет! Ми додому рвемось...
Нехай живуть робітничі Ради.

Моряки й салдати встромляють рушниці багнетами в землю.

ІНТЕРНА-
ЦІОНАЛ

Повстаньте, гнані і голодні,
Де Сена, Темза, Шпре, Дунай!
Повстанча кляса вже сьогодні
Нові бої розпочина.
Пусті слова про право бідних —
Ми право з бою беремо.
Нехай гримлять кличі побідні
Над днями наших перемог!
Чуєш? Сурми заграли...
Боротьба світова!
Інтернаціоналом
На боротьбу ставай!

21. II. 30

1. X. 30

Харків.

К. ГОРДІЄНКО

КОМУНАР

Атаска.— Там такі хазяї на Славенщині тій були.
Шестеро коней, дві пари биків оре. Дочку віддав
заміж, запряг пару биків, віз на залізнім ходу, наложив
добра, назад із батіжком вернувся.

Везеш снопи — біжить Севрюк з сокирою колеса рубать: ти чого їдеш моїм полем! Як жили, то бодай
вже так не жить. Межу підорав, б'ються, аж чуби
тріщать. Курка вийде — просо, коноплі сусідські. Палю-
гою потяг, перекинулась. Суд, сварки. Свиня є — пастуха
держи, теля — пастуха держи, для вівці теж пастуха.

Мій чоловік спігся з Бурмаком, оре, а я дов'язую.
Гукають: а йди сюди! Скрутила я перевесло — чо-
го? — Слухай но, що ми надумали. Давайте організуємо

комуну. Будемо разом робить. Не буде по нивах об-
ніжків, один город. Гарно буде жить нам.— Згадала я
за ті лекції, що нам узимку читали.— Як на мене, то й
так, кажу. Все одно прийде до жнив — ти в мене косиш,
а я в тебе в'яжу.

Кілька хазяїв було, а то находжальці, безрідні. Най-
мити все. Землянку викопали, казана вмурували, їсти
варили. Землю готовили, будувались. Дві коростявих
коняки, беззуба корова, до воза позичений задок, моту-
зяна запряжка, то хазяйство наше. Сніг був, а ми ще
босі ходили. Мій чоловік привіз своє хазяйство, по-
ставив хату, спламили йому. А то все голота. Молоді.
Надворі поночі, а комунари з роботи йдуть. Як робили,
не прийдеться новим так робить. В землянці одна пече,
одна варить. Стіл посередині, обідали.

Було нас дві баби. Як уродило, пристало ще кілька
хазяїв. Перевезли хати, помазали. П'ять хат уже стоїть,
щоб розрив серця не робить. Бо жінки казали: не піду
зі своєї хати. Давайте, порішили, перевезем, хай живуть.
Пішлина хутір бабів наймать. Запрягає Павло коня,
по глину, привіз, тоді перепріг коня в бочку, їде по
воду, притяг води, їде по цеглу, привіз, скинув, давай,
кажуть, кулі. Хміль уродив, стали збиватися потрохи на
одежу, жінкам хустки покупляли. Пристало до нас ще
кілька хазяїв, ось і Ладька.

Ладька.— В них були солені кавуни. Дай, думаю,
піду. Щось дуже захотілось мені кислого. Вечеряли
вони якраз. У кожного шматок масла, хліб. За довгим
столом, у землянці. Славно мені здалося. Павло мій
тут. Вийду над вечір, стану понад лісом, аж ось гуде
трактор, милий вертається з поля.— Кидай, до нас іди,
каже. Я й сама тої думки була, так люди збивали. Сев-
рюк було все каже: хай вернуться поляки, поріжуть їм
шури на наритники. Лячно було. До того ж думка:
заробити треба щонебудь за літо, бо й самі голі, босі
сиділи. Трьома кіньми якось волочила. Не додивилась,

88 посторонок і натер ногу коняці. Приїхала з поля, кажу: натерла кобилі ногу. Севрюк кров'ю взявся: вечерю кинув, на двір вибіг — де? Подивився, тоді як уріже в ухо. Я і перекинулась. То він чоботом під боки як зачав товкти, на ранок ледве додому доклигала. На бік щось довго кривила. Було зідхнеш глибоко — ребра болять. Вже мовчу: каліч хто візьме? Мати з хати жене: в людей не держишся, якби путяще, хіба ж люди вигнали б! — Вік мені наймитувать? — думаю. А тут зима йде. Знущання терпіти?

Подалась я в комуну. За Павла пішла. Люди зби-вали — хоча б у комуну, однак наймитуеш. Без рушників забрали. Мати каже: — Треба поклониться, за що я тебе годувала? — Ідем, кажу до Павла. — Свою душу в пекло віддає, чую. Павло в хаті, а я вже на лінійці. Приїхали в комуну, а тут ще два весілля. Бурмак каже: ходім у їдальню, а я казатиму про нову жизнь. Землянку геть чисто прибрано, прапорцями завітчано. Дав нам Бурмак п'ять карбованців — ідіть розпишіться. Що вже говорив голова, я не пам'ятаю, а кидало в плач усіх. Сиджу я за столом, тремчу вся. Людей повну хату набилось. Дивляться, дивуються. Що воно тут робиться? Хоч бідно жили, а тарілочка, ложка кожному на столі. Не те, що душ вісім з одної миски тягне. Рушники на колінах. Арсен заграв на гармонії — „на городі качки пливуть“...

Було комунари йдуть на село, гурт дівчат стоїть, ніхто пари з уст, жадна не обернеться. А тоді вулиця — самі дівчата гуляють, хлопців нема, всі в нас.

Тепер сільські дівчата губи кусають, а комунарам байдуже. Яка гуляла з комунаром, дівки брови попалить збирались. Хлопці бить.

Комунари ходили на село гулять, подають заяви: женитися. Бурмак і каже: я поїду вперед довідаюсь, щоб не були осміяні. Батько й слухати не хоче: щоб з такого двору та в комуну віддять дочку? Голова до

дверей.— Почекайте, каже дівчина, і я з вами. Мати в слюзи, батько за наритника. Шматка полотна не дали. В чім стояла, в тім і пішла. Там бо чоловіки жінок не б'ють,—чутка скрізь пішла.—Та й дурні, що не б'ють,—Марта каже,—попошмагав би кілька разів на день, знала б чоловіка свого. А то що він за чоловік мені?

Я сама не показувалась до матері щось півроку, коли за Павла пішла. Мати каже: парубок як голуб... а ти сядь та погоди. На яке ти хазяйство ідеш? Обидва голі. Ви б старались, робили, господар би не забув вас.—Ще я, думаю, не робила?—Била мене мати, била, я сміюся, а вона плаче.—Я б гукнула,—мати каже,—вже як у комуні були. Полють, голодні. То як би не комунари. Що люди скажуть? Все таки жалко своєї дитини. Дома прісної каші своєму б дала, він би миски побив... А вони полють. Як тільки ляжу спати, тоді забуду. А доки не сплю, наплачуся.—Забули, кажу, Веклу? Завзята до роботи була, жила в строку, за багатого вийшла, глина придавила, він і вигнав її: нащо мені каліч? Дав їй паляницю: іди куди знаєш. Тепер у комуні в нас.

Люди було ідуть говіти, заходять води напиться. То дивуються: чисто, прибрано, установка житні не та. В неї дома помийниця, рогаці, миски.—Не те, що в наймах, чуєш, черевики в неї нові, кохта, спідниця. Вже побачать—здоров, Ладько!—Та драстуйте, що з вами зробиш? Вже признали мене за людину. Було ідеш, так щоб не бачили, темною вулицею минаєш. Усе очі довбали. А тепер: не сподівались, щоб вона гарно вийшла! Із старців стали людьми.

Кажу: гуртом робиш, думаєш не сам, розв'язаний в комуні. Дома обід вари, скотині дай, дітей доглянь. А тут зробив наряд, вільний.

А таска.—Поки довели хазяйство до ладу, знов босі стали. Вже чуємо по хуторах: голота! А тут ще хліб вигорів. Привезуть з млина муку, то на зубах пісок хрустить. Шматок одріжеш, а то картопля, локша.

Одна горне, друга лови. Похлещеш. Ідем буряки полоть. Туди ідем. Ладька на цеберку виграє і відтіля ріже. А я під старість витанцьовую. Сорок год, здуріла баба! Від плити не відходила, з діжки не вилазила.— У вас не співають, у вас не гуляють,— чуємо.— Ось у нас, ось у нас, у нас ось! кажу. Як вечір, зберуться молоді— давай у Панаса! То мене ніхто не вловить. Туди скочиш, туди. А селянам це нездиво. Бурмака мати старіша за мене. В нас рубель, качалка. Бурмак поїде, ждемо, ріжемо. Івана Купала. Запалимо скіпок, стрибаємо. Не було більше жінок, то ми вигукуємо з тією бабусею. Ми найстаріші, ми наймолодші. Вже як було не буде. Скільки їх вибуло? Ми йому сорочку, штани. Вдягнеться — пішов. То я ще вдягну, причепурю їх, щоб ішли до дівчат, заманув котру.

Ладька.— Прийде, сорочка рубцями, як притулитися, то аж ріже! Розвиднятись почне, комунар утікає, щоб не бачила голі плечі.

Атаска.— Чорна Мотря каже: прийдемо, повикуємо!— Не викурите, кажу. Я тут ковчег заводила! Ви ось на готове йдете. Ото один кінь у нас був. А тепер двіста німецьких корів. Свиней англійських двіста. А коні...

Он Ладька, чотири роки біля корів. Зима, поганенька спідничка на ній. Лазила на ожеред, вітер пронизує. Сім чоловіка, пара чобіт. Веду на ніч коні, взуваюся, а той лягає босий. Та ще пара опорків. Ось як хазяйство добували.

Нещодавно прийшла до нас жінка, двічі води принесла— в мене боки попухли! А в мене за десять років не попухли? Ляжеш— у пальцях штрика. Я не ходила ходою. Як оце невістка в свекра— то біля машини, на городі, полі, поїдь кудинебудь. А то три зайвих відра внесла, чоловік і каже: я не прийшов, щоб моя жінка воду носила...

У нас так— як робить, так і заробить. Мотря— король

дівка! А буряки копає навстоячки. Рук не хоче прикласти до картоплі. Я стара, в мене свині. Над вечір вийшла, навбирала стільки, скільки вона за день. Піде на поле, жде на дзвонка. Єсть такий — аби перекрутитись день до вечора. Коняку пережене. Як не були на хозрошоті — одна косинка в мене. А тепер п'ятнадцять. Робить, було, справлять одежину, і пішов. А ми ждемо...

Ладька. — Мало було таких, щоб уміли корів доглядати. Санька борщу не вміла зварить. Ану тепер поговоріть з нею! Хліба не спече. Спідниця вся в нужі. Та біла свитка на трьох.

Вертаємось з танцями. Як то не живеться — співаємо! Духом не падаємо. Ідеш дорогою, ясени високі, луна стелеться.

Подем було, подем. — Давайте так зробимо, Павло радить: повечеряємо, тоді підемо з півдесятини коров'яків вирвемо. Ідемо з роботи, вже півні співають. І ми співаємо. Атаска було каже, давайте заспіваємо так, щоб хуторян побудить! І парубки між нами. Яром тільки луна котиться. Поспівали, тоді йдемо, мовчимо. До тихої ночі прислухаємось. Місяць світить нам шлях...

Чорній Мотрі пече. — Оце, молодице, думаєш, що тобі за твою роботу золоту домовину скують. Помреш, як вода змие. Хоч ти робиш як каторжна, та не собі. Яка ти була, та яка стала. Оце кандиба твоїй душі.

Атаска. — Тому знали, що робити треба. Не берегли себе. Ладька на корівні працює, — гній відкинь, корів нагодуй, напій, видій, телята доглянь, соломи принеси. Ще й на лікнеп ходить, на корівні буквар читає. Сьогодні корів доє, позавтра у неї дитина народилась. Картоплю вибира не отак... а отак... Перевесла крутить — ану подивлюсь де косар? А їх п'ять за косарем. А косаря не видно. А я сама було справляюся. Як пов'яжу — мов дівчина! — Дивіться, кажуть, в неї не суха. А в нас суха. — То, кажу, не від сонця перевесло перекрутиться, а в руках пересиха.

Ладька.— Я теж за косарем сама в'язала. Чорна Мотря все було глузує. Повз двір іде, ніколи не минає. До церкви йдуть, аж ратиці тріщать.

Атаска.— Я ось десять років у церкві не була, ні нишком, ніяк. У Севрюка оновився образ. Туди миру як ішло, свічки, полотно несли, образ обп'ясти, щоб гріхи простив. Чи Севрюк шумихою прибрав його, що жінки ходили дивитися, кажуть ясне, ясне... В час колективізації саме. Зібрались колективу відвод земель робити, а тут ніби хтось чув божий голос: хто в одну борозну оратиме, тому пекельні муки.

Ладька.— А я була. За що мене хриstopродавкою називали? За те, що не христилася. А як образ проявився, думаю, дай піду. В старій хаті стояв Миколай в вогкому кутку. Вони його в комору. А тут Севрюк заходився комору розкидати. Забрав образ, іржа з його й обсіпалась. Люди йдуть, поклоняються. Як вода пливе народ. У того дитина хвора, мовляв, ідіть дарунки несіть. Заходжу. Вікна завішані свитянкою, в кутку образ, відблиск свічок мигтить. Повно бабів. Усі заплакані. У хаті тихо, тихо. Черниця співає. О. Мелентій ладаном чадить. Люди моляться. Коли увійшов, треба христитися. А в мене рука не піднімається. Дверима хто стукне, а на образі шумиха струснеться, всі христяться. Аж тут Марта поміж бабів треться, шепоче щось. То вони мене як здавили плечима, як почали мняти. Дух відняло мені, в очах темно. Хочу крикнути, не можу. А вони мовчки сопуть та тиснуть. Очі від напруги кров'ю залляло мені, змокріла вся, дух сперло. Насилу вирвалася. Коли б ще трохи, там би мені й край.

Марта каже: в неї дитина не хрищена. Не дитина, а лоскотарка. В яслах тих як тварюки сплять.

Заходять баби: а ми думали, що їдять з корита, як ото качкам робиться. А воно тарілки всім, ложки, окремій ліжка, чиста постіль. Харч який, догляд,

Сільська дитина, то на прив'язі сидить. Мати піде до корови, дитину прив'яже за поперек, прийде, дитина на долівці лежить. А то було звисне з ліжка. Давно на Славенщині дитина задавилася? В помийниці друга втопилася?

— Ні, Ладько,— каже мені Чорна Мотря,— оце Галька таки як захоче охрестити дитину, то й охрестить, а тебе лизні залижуть. Такого ти вже роду, заповіту. А це з вашого роду самі партизани пішли, у вас порідок такий.

А таска.— Було мені за ці партизани. Ще й не топила ти, дивлюсь, сунуть гетьманці, просто до мого двору.— Де твій партизан?— А твоя мати знає, де ти?— Він мене прикладом як уріже, то я й сіла. А старого мого качали як булку та били. Сорочка й штани як той мумач на ньому. Бурмакову жінку й хлопчика зарубали, кату спалили. Ідуть хутором, бачить вона, що червоний прапор має, думала наші, вибігла з рушницею назустріч. То вони її посікли разом з хлопчиськом.

Своїх то сховала. Дітей у мене трое. Двадцять гусей було в комуні. Хлопчик п'ять літ.— Жени, кажу, гусей пасти. Даю шматок хліба, грудку соли. Сіло на карачки, паснуло. Хліб випав, собака з'їв. На друге літо пасло сто штук овець. На третє пасе мій хлопець сорок овиней. Зима, іде в школу. Дома хіба б воно ходило поді в школу? Собак било б. З п'яти років пастухом. По хазяях, каже, і досі спав би під дубом. А тепер у п'ятій групі семирічки. Старший на агронома вчиться в Харкові. Середущого оженила. Остап. Поїхав у Буймир, приїде молоду.

Остап.— Хлопці, женіться!— Бурмак каже,— а то корочок не даватиму!

Нас п'ять парубків-комунарів. Год сім тому діло було. Зізвали збори, порішили женитися. На Славенщину до дівчат ходили. У кожного була на приміті.

— Беріть з села,— Бурмак каже,— премія буде за те. 93

Баби собі: нам легше буде. А то три жінки лише. На який гурт пери, вари, на полі в'яжи, корови дій.

Дав нам голова два дні.— Їдьте, каже, і назад без жінок не вертайтеся. Жіночих рук он як бракує. Зима ще так-сяк, а прийде весна... На городі робить троє...

Женитися комунарові того часу було не легко. Тепер аби тільки гукнув. Вовками хуторяни дивилися на нас.

Знарядили мене. Позичив я одержу у товаришів. У того сорочку, штани, в Павла піджак, чоботи. На хазяйство лише збирались. Самі ходили абияк. Не то тепер, лишень прийшов, кілька днів поробив — купляйте йому чоботи.

Приїхав я. Маланка на досвітках. Гукнув у сні.— Ходім до батька.

Батько каже: віддам.

Дочка: піду.

Вернувся я: єсть, кажу, жінка!

Запріг Бурмак жеребця в санки. Їдемо хутором — віжки навитяжку. А кінь, як змії! Неділя саме. Вся вулиця очі п'ялить: куди ж, мо, вони це їдуть?

Кінь мчить широкою вулицею — мов на шнуру лягла, цинкові дахи, черепиця, ітерніт, хати білі мов гусяче крило, сторчові ворота скрізь, паркани, розмальовані двері, лутки.

Минаємо цю вулицю — адже нам тут жінки не шукать. — Їдемо нижньою, вже солом'яні покрівлі, тини, рідко де-не-де стримить дах.

Ось чепурненька хатка під соломою. Біля неї і спинаємось.

Зайшли в хату. — Добридень. — Добридень. — Сіли за стіл. Господарка поставила капусти, огірків. — Багато снігу, каже, цього року випало. — Да, кажемо, зима. — Огірки, каже, цього року мені чомусь не вдалося.

Бурмак одразу: Віддаєте дочку?

— Та віддаємо. Хай старий каже.

Батько мнеться: — Тільки як вона піде? Нема скрині. Одежина плохенька. Справлять тре. Як дасте п'ятдесят пудів пшениці, віддам дочку.

А тут саме голодний рік.

— Не хочу, Бурмак каже, і балакать, раз вона в тебе така дорога... Остапе, ходім.

Як у комуну іти, на батькову гадку, то краще хай сидить дома.

Матір: хай посивіє дома, а в комуну не віддам. Он який господар з Крутиполя сватав, і то відмовили. Пошукайте такої ще дівки. — Найдемо. — Найдете, та не таку. Король-дівка в мене. Полоти ніхто з нею не стане поруч. За косарем сама в'яже. Он який господар сватав з Крутиполя, і то відмовили. На свому дворі коли кілька років поробить, то знатимеш, що вже придба. А в комуні хто його зна, де воно все дівається. — Дорого це нам, — кажемо.

Дочка: не піду без батькового благословення... чобіт нема...

Вийшла за експертника, що оце недавно його виселили, філія колгоспу на їхньому дворі. Там таке дворище... Приходила, плакала: поможи. — Чим же я тобі, думаю, поможу? Ти ж глитайська жінка тепер? — То я з ним розвід візьму. — Я вже жонатий. — Хіба то я, каже, зі своєї волі пішла? Батько віддав. — А в тебе, думаю, голова була на плечах? Он Санька коли заготіла вийти за комунара, від батька-матері віднуралась, жадного аршина полотна не взяла з двору. В чім стояла, в тім і пішла. — Я, каже, на батьковім дворі за все життя стільки не заробила, що тепер маю.

Дорогою Бурмак каже: треба в далеке село їхать свататися. Бо тут кожен захоче, щоб ми платили.

— Не хочу женитися тепер, кажу. Дуже мене за серце взяло, що не пішла. — Не хочеш, то й по тому.

Працюю я на воловні. З голови мені випало жени-

96 хання те. Іноді гармонія грає, хлопці до дівчат ідуть, а мені байдуже.

Батько і мати їхали якось у Буймир до сестри. — Найдіть кажу, Марію, поспитайте, чи піде заміж.

Поїхали вони в гості, погуляли там, гукнули дівку. — Привезіть, каже, парубка свого, подивлюся. А ми колись на буряки ходили разом, то зналися.

Погнав я до води биків, коли дивлюсь жеребець запряжений, „Ворон“.

Бурмак кричить : Остапе !

Кинув я биків.

— Сідай на санки.

— Треба вдягнутися.

— Як захоче, то і так полюбить.

Насамперед заїхали до сестри. Коня поставили. По вечеряли. — Чи вона спить ? — Будить будете.

Пішли ми. Поночі вже. Хата боком лежить. Стали ми грюкати. Відчинили. Бурмак каже :

— Привіз для дочки чоловіка, вам зятя. В роботу не піддається. В кузні робить. Ковалем буде. Завжди кусок хліба заробить.

Мати каже :

— Моя Марія так пряде, що хоч зараз на варстаті не рветься. Полотно тче таке, що аж бринить.

— Та в комуні то, — Бурмак каже, — нам не знадобиться.

Вивів я Марію в сіни. — Підеш ? — питаю. — Піду. Виймаюся з дванадцяти років по наймах. Годі вже.

На ранок приходить Бурмак. Я ще сплю.

— Як же з розглядинами ? — питає мати.

— Сьогодні, кажу, поїдемо.

Аж тут найшли сусіди : та куди ти їдеш, та що ти робиш ? Це ж у комуну. Сорочку послідню знімуть. Ще й без вінця.

— Годі, каже. — По наймах ходила, на чужих робила, гола і боса зосталась. З дванадцяти років на хазяїні

1930
В. МIRONENKO

З НОВОЮ СИЛОЮ У ТРЕТІЙ РІК

Напоствовиш привети чга
тими „Гарту“!

Ch. Tugend

Ich wünsche der
Redaktion des „HNL“
weiter gute Arbeit
vch. R. Bexher

Бажаю редакції „Гарту“ надалі успішної
роботи.

Иог. Р. Бехер

робила. А що я маю? А коли на місці, то хоч ніхто не бачитиме як житиму. Тільки без вінця не піду.

А мені Бурмак сказав: треба хоч одну взяти в комуну.

Я й кажу:

— З вінцем будемо!

Приїхали ми в комуну. Жеребцем таким хіба ж їхала вона коли? В бандитів одбили. Як поніс, то аж дух забива. Мати, батько її хрищений з нами.

Поганенькі хати тоді в нас ще стриміли. Тепер нема. Пообідали. Борщ із м'ясом, каша з молоком, узвар.

Мати каже:

— Що ж, віддаємо дочку і не знаємо на яке хазяйство?

Голова встає:

— Ходім, подивимось.

Коней у нас десятеро, таких, що на селі нема. Корів десятеро сименталок. Тепер то вже двіста. Свиней англійських чимало. Рублені хліви під черепицею.

Мати і каже:

— Дочка залишається в вас.

Через тиждень призначили весілля. — Може муки треба вам, м'яса, сала на весілля? — голова питає, — то беріть.

Взяли вони, то все село збіглося дивитись, які харчі в комуні.

— Невже, — дивуються, — пшеничний хліб їдять?

— І пекльована навіть!

— Хіба з нашої свині буде сало таке?

— М'ясо в них, кажуть, не переводиться.

— Це Марія заживе!

Деякі казали:

— Господиня якби на своєму, а так...

Прийшла неділя, я до них їду. Намітили мені жеребця. Музика сіла...

Тільки в'їхали в село, Арсен гармонію як розтягне... Вся вулиця слідом сунула. Скільки не було весіль, за нами чи не найбільша юрба.

Коні їдуть помалу.. .

Зайшли до хати. Гвинтівки поставили в кутку. Наган при мені.

Народу понасходилося : що робить будемо.

— Поїдемо розписуватися,— кажу.

— А вінчатся коли?

— Не будемо.

— То нащо ж дурили?

Марія в сльози. — Збиралася, каже, стільки. Вінок, стрічки, все єсть. Спідниця нова, кохта.

— То, кажу, вигадки все.

— Ну, що ж, каже, все одно ночувала. Єсть і з вінцем розходяться.

Вже коли родилась дитина, то про христини навіть не згадувала.

На ранок запрягли коней, поїхали селом : хай дивляться, які в комуні коні !

Коні їдуть помалу. Музика грає. Люди не намилюються : коні ж бо які ! Чи думала, гадала Марія, що такими кіньми повезуть її ?

Дівчата заздрісно позирають.

— Куди ж це вона їде?

— За Остапа комунара...

— Подивимось, що воно буде. А коні ж бо хороші !

Об'їхали село, навідалися до батька її хрищеного. Сіли за стіл. Погрілись. — Слідом товпище ціле. — Всі ж бо чисто озброєні. Гвинтівки, патрони, нагани. Тоді комунар на дорогу без гвинтівки не виходив. Банди гуляли.

Їдемо до матері. Біля двору хлопці стоять, не перепиняють.

Пора вже нам додому.

Мати зніма образ із стінки, дає дочці. Дочка не бере. Мати в сльози.

— Як же ти без образа житимеш?

Так і досі живемо.

А таска. — Чорна Мотря не натішиться: я дома ляжу, в мене рука, нога спить. Мої діти мене питаються, слухаються. Так купимо горілки, зійдемося родиною, вип'ємо, заспіваємо.

Гола Настя за нею: підемо в комуну, будемо спать як колись строкові були. Соломи в інбар нанесуть, сплять.

Там такі люди на тій Славенщині. В неї п'яти поперепались на економії, а туди галасує за куркулем, рот до вуха дере...

До нас із села прийшла дівка одна, вийшла за комунара. Чуємо: у них устаєш по-свинський. Дома встав, умився, помолився богу. Пішла від нас, і чоловік за нею. Приревнувала там до когось. Недавно приїздив до млина, то плакав. — Як згадаю, каже, що оце я колись жив! Тяжко жили, сорочками мінялись. Тепер ось окрема кімната кожному, фотографічна картка висить. Достатки кругом. Усі вчаться. Скот який. А врожаї! Хто міг думати? Поруч земля хуторська мізерніє.

Ладька. — Щороку вівса нам сто шістдесят пудів десятина дає. В хуторянина бодай шістдесят. Хуторянин що? — заралить, заборонить, засіє — роди боже. Ячменю сто сорок пудів з десятини комуна брала. Хутір шістдесят. Уночі ячмінь в'язали. Та комарі кусають! На ніч відійде. Тоді і в'яжемо.

Жита нам дає сто сорок пудів десятина. Пшениця озима також. Там, де робить мохом порослий „хлібороб“, по тридцять-сорок пудів зібрали з десятини. В нього росте як мітлиця, жито як дичок росте, зерно дрібне як замірок. У нас віялка таке відгонить, як у селянина родить. Росте пирій, бур'яни, насіння не чистили. Комуна чи не раз трієра давала: не беруть. — Наші діди робили, трієрів ніяких не знали, та хліб їли, так і ми робитимемо. Тисячу шістдесят пудів гною на десятину вивозимо. Хуторянин кілька возів вивезе, розкида, подряпа, гній висиха, вітер і розвіє. Чорних

100 парів не робили. Сівозміни не було. У нас чорний пар, веземо гній, приоремо. Чи то зелений клин.

Посіяли буряки під наволоку, вони не ралили. Вітри вивіяли. Пшеницю сіяли в холодну землю. Горошок вискоротивсь, буяє, а пшениця сидить. Коли земля вигріється, тоді сій пшеницю. Торік хуторяни сіють, а в комуні зійшло. Як усупільнили хуторську землю, то сотню возів пирію настягали. Як сінокоси! Пирій налип на наральник і садить роя¹.

Лише два останніх роки стали такі хуторяни в нас трієра брать. Комуна сама накинула. Прохали, щоб везли до нас, тут перечищатимемо. Не схотіли. Віддали на хутір. У нас такі є селяни — ти йому кілок теши на голові, як упреться — ні з місця. Під буряк ми суперфосфат клали, нам і давала десятина дві тисячі з половиною пудів буряку. А в хуторянина бодай півтори. — Наші діди, кажуть, суперфосфату не знали, цукор їли, і ми обійдемось. Вже останні два роки стали брать насіння і суперфосфат.

Минулого року нахлинула на Волинь гусінь. Комуна враз мобілізувала всі сили, вгорнула землею буряк, кинулась обкопувати рівчаки. Врятували ми свої буряки. А хуторяни байдуже: оце колись була гусінь, що не робили, не допомогло. І тепер не допоможе. Комуна скликала сход — буряки ратувать. Не зійшлися. Довелося по дворах ходити, роз'яснювать. Дехто золу сипав, вапна, то гусінь пропала. Хто не робив нічого, загинув буряк. Севрюки поголоску пустили: це комуна засіяла багато, клопочеться... А в нас небагато. Хуторянам байдуже... Стали копати, хуторяни дивуються. Наш буряк тяжкий, а сільські підводи завод не приймає — самі хвостики. Дехто може й чухався, що Севрюка послухав, та було пізно. Минуле літо в нас як уродила картопля, хуторяни з роду - віку не бачили такої. Півтори тисячі пудів дала десятина. На хуторі

¹ Скупчений висів.

бодай п'ятсот. Що б не вродило в нас, хутір лише
ахає. Хіба ж у нас землю так роблять? Глибока трак-
торна оранка на зяб, бур'ян вивертає. По весні боро-
ною грудки розбивають. Культиватор виралить гарно
землю. Тоді в чотири борони б'ють. Хрестом волочать.
Сіялки ходять. За сіялкою щітки загортають зерно.
Коли грудка є, пускають ще грудоріз. Тоді котки. Ось
і росте. Посадили ми десятину капусти. Наша капуста
росте як на опарі, а в селян гусінь заїда. Наша ка-
пуста тягне до пуда головка. На виставці в Житомирі
підкіль не привозили, то не було такої. Гарбузи як
уродили — до п'яти пудів. Удвох насилу на віз витягнеш.
Дві тисячі пудів капусти відвезли на станцію. Хуто-
ряни в нас купляють, бо в них гусінь поїла.

Вирубали ми старий трухлявий гай, що ріс поблизу
дому. Вже чуємо: понівечили! Колись садили, а тепер
пищать. Колись хазяї були, а тепер переводять. На-
садили ми сад. Виорали глибоко землю. Покопали ями.
Збереться хуторян гурт. Між ними Марта. Кому ж ви
це садите? Це ж ви не собі. Ждіть поки вродить. Хіба
ж ви яблуко тут з'їсте? Хіба воно ваше? — Доки жи-
тимемо, доти наше. Не ми, так ті, що по нас, будуть
їсти. А садить тре. — Дурні б ми робить на когось.
У себе як не ти, то дитина твоя з'їсть. — Це не по-
нашому, кажу, колективному. Лишень за своє черево
дбати.

Стало жить нам краще. Господарство он яке! До
двіста корів. Корови такі сименталки, по відру молока
дає за раз. Три рази видоїш, — три відрі. Це на селі
три корови стільки не дадуть. В нас молока як було,
то хоч купайся. Масло робимо.

Севрюк казав: завтра через яр перебреше, це все
наброд, не хоче робить, іде в комуни.